

Doğu'da Şehir İmgesi ve Tarihten Bir Örnek: Şehr-i Ahmedşahi (Kandahar)

ORHAN YAZICI**

Öz: Doğu toplumlarında devleti ifade eden önemli hâkimiyet sembollerinden birisi de payitaht olan şehirlerdir. İktidarın güvenlik endişesiyle etrafını aşılması güç sur ve hendeklerle çevirdiği bu şehirler, içerisinde devleti simgeleyen saray ve askerî yapılar, inancı simgeleyen mabetler, ahalinin yerleşik olduğu mahalleler, gündelik hayatı kolaylaştırmak için kurulmuş çarşı-pazarlar, hamamlar, çeşmeler ve su kanalları ile bir bütündür. Gerek jeopolitik konumlarıyla gerekse siyasi güçleriyle öne çıkan bu şehirler, bünyesinde barındırdığı iktidarlar zamanla dağılsa bile öneminden bir şey kaybetmeden günümüze kadar ulaşmayı başarmıştır. İktidarı bünyesinde toplayan bu şehirlere, devletin kudretini de sembolize ettikleri için hükümdarlar tarafından ayrıca önem verilmiş, en gösterişli bina ve mabetler bu şehirlerde inşa edilmiştir. Hatta bazı hükümdarlar, zafer ve başarılarının bir nişanesi olarak bu şehirlerin hemen yanı başında kendi adlarına yeni şehirler inşa ettirerek isimlerini ölümsüzleştirmek istemişlerdir. Doğu'daki bu şehirlere güzel bir örnek de Kandahar şehridir.

Bu çalışmada, Kandahar şehrinin tarihi geçmişiyle Ahmed Şah Dürranî tarafından 1761 yılında Hindistan'da Marathalara karşı kazanılan Panipat savaşının anısına, Kandahar şehrinin hemen yanında inşa ettirilen Şehr-i Ahmedşahi ya da Eşrefü'l-bilâd adı verilen şehrin kuruluş meselesi ele alınmıştır. Bu şehir, Türkistan, İran ve Hindistan'da hüküm süren hükümdarların kendi adlarına şehir inşa ettirme geleneklerinin bir devamı olmakla birlikte son örneğini teşkil etmesi bakımından da önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Ahmed Şah Dürranî, Kandahar, Afganistan, Şehr-i Ahmedşahi.

The Image of City in the East and an Example from History: The City of Ahmadshah (Kandahar)

Abstract: One of the important symbols of sovereignty that represents the state in the Eastern societies is the city. The city that has been surrounded with un-

*Bu makale, 13-15 Ekim 2017 tarihinde İstanbul'da yapılan "4. Milletlerarası Şehir Tarihi Yazarları Kongresi"nde sunulan bildirimizin gözden geçirilerek genişletilmiş halidir.

** Prof.Dr.İnönü Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih bölümü, orhan.yazici@inonu.edu.tr

surpassable walls and trenches by the state authority with security concerns is a whole along with palace and military structures symbolizing the state in it and military buildings, temples symbolizing faith, the districts in which the people of the city live, bazaars, baths, fountains, and water canals founded in order to facilitate the daily life. These cities that come forward both with their geopolitical situation and their political power have succeeded to come to today's time without losing their importance although the authorities comprising them collapsed by time. These cities have also been given importance by their Rulers in order that they symbolized the power of the state and the most arty buildings and temples have been built in these cities. Yet, some rulers wanted to make their names immortal by building new cities in their names next to these cities. One good example for these cities in East is the city of Kandahar.

In this paper, history of Kandahar city with the foundation issue of the city, built in the memory of Panipat War won by Ahmed Shah Durrani against Marathas in 1761 next to the city of Kandahar called Şehr-i Ahmedşahî or Eşrefü'l bilâd, has been studied. This city, along with the continuation of the building structures in their names customs of the Rulers who lived Turkistan, Iran and India, is also important in terms of constituting the last example.

Key Words: Ahmad Shah Durrani, Afghanistan, Kandahar, The City of Ahmadshah.

Doğu'da Şehir İmgesi ve Tarihten Bir Örnek: Şehr-i Ahmedşahi (Kandahar)

Afganistan'ın güneydoğusunda yer alan Kandahar, Tarnak ve Argandâb nehirleri arasında yer almaktadır. Tarihî kaynaklara göre bölgede bilinen en eski yerleşim yeri Persler zamanında önemli bir merkez olan Haranvati (Harauvatis, Haruvti) olarak isimlendirilen şehirdir.¹ Aynı bölgede kurulan diğer bir şehir ise çıktığı meşhur doğu seferinde Pers İmparatorluğu'nu ortadan kaldıran Makedonyalı İskender tarafından kurulmuştur. M.Ö. 329 yılında Arachotos (Arghandâb) nehri kenarında Alexandria Arachosia adıyla kurulan bu şehir, meşhur İskenderiye şehirlerindedir.²

İskender inşa ettirdiği bu şehre yerli halkla birlikte ordusunda bulunan Helen askerlerini yerleştirdi.³ İskender'in ölümünden sonra İran ve bugünkü Afganistan'a hakim olan Helenler, Selevkos ve Greko-Bactriana olarak adlandırılan devletleriyle bölgede yaklaşık bir asır hüküm sürdüler.⁴ Onlardan geriye pek çok tarihî malzeme yanında coğrafi isimler de miras kaldı. Bu dönemde Herat ve çevresine Aria; Kâbil ve Belh'i de içine alacak şekilde Ceyhun nehrinin güney bölgelerine Bactria; bugünkü Kandahar'ın kuzeyine Dragiana; güneyine Arachosia; Kâbil'den başlayarak İndus'a kadar inen bölgeye ise Gandhara adları verildi.⁵

M.Ö. II. yüzyıldan itibaren Türkistan'dan başlayan büyük göç dalgası Ceyhun nehrinin ötesine geçerek Aria, Bactria, Arachosia ve Gandhara'nın yeni sakinlerini bu ülkeye taşıdı. Gıyık zamanında batıya sürülen Yüe-çiler, Sakaları güneye

¹ L. Dames, "Kandehâr", İ.A.VI, s.152.

² P.M. Fraser, *Cities of Alexander the Great*, Oxford 2003, s.137 vd.

³ A. Habibi, *Tarih-i Afganistan*, Tahran 1289, s.72; Kandahar adının da Alexandria'dan geldiği ileri sürülmüştür. Ancak bu iddia oldukça zayıftır. Çünkü Kandahar ismi, Kâbil ırmağının vadisini işgal eden Gandhara'yla ayniyet göstermekte, Çin ve Arap tarihçilerin "Kandahar" olarak kaydettikleri bölge de, bugünkü Kandahar ile ilgisi olmayıp Gandhara bölgesini işaret etmektedir. Bkz. *Hudûd al-âlam: The Regions of the World*, (Nşr. V. Minorsky), London 1937, s.210, 245; *On Yuan Chwang's Travels in India 629-645 A.D.*, (Çev. T. Watters), London 1904, s.180 vd.

⁴ "Unutulmuş İmparatorluk" da denilen bu devlet hakkında geniş bilgi için Bkz., W.W. Tam, *The Greks in Bactria and India*, Cambridge 1938.

⁵ G. Macmunn, *Afghanistan: From Darius to Amanullah*, Edinburgh 1929, s.8.

iterek, onların bugünkü İran ile Afganistan arasındaki Arachosia bölgesine yerleşmesine sebep oldular.⁶ Bu tarihten itibaren Arachosia bölgesinin batısı Sakaların adına izafeten Sakastana olarak adlandırıldı.⁷ Bu dönemde bölgeye gelen Türk boylarından Çiğiller ise Arachosia yakınlarında Çiğilabâd adında yeni bir şehir kurdular.⁸

M.Ö. 133-129 yılları arasında ise bu defa Vusunların taarruzuna uğrayan Yüce-çiler, Ceyhun nehrinin güneyine indiler.⁹ Yüce-çi konfederasyonu içerisinde yer alan Kuşan yabgusu I. Kujulakadphises, M.Ö. 10 yılında Gandhara'yı da içine alan sahada büyük bir imparatorluk kurmayı başardı.¹⁰ Zamanla hâkimiyet alanını Arachosia'ya kadar yayan Kuşanlar, Budizm'in bu bölgede yayılmasına sebep oldular.¹¹

M.S. V. yüzyılın ortalarında Kuşan hâkimiyetine son veren Akhunlar, Gandhara'nın hâkimi oldular.¹² Daha sonra batıya doğru yayılarak Argandâb ile Tarnak nehirleri arasındaki mümbit Arachosia topraklarına Gandhara'dan ilham alarak "Kandahar/Kandehâr" adını verdiler.¹³ Bu dönemde Kandahar bölgesinde Ok, Bargın, Tekin ve Ürenk gibi Türkçe adlar taşıyan şehir ve köy isimleri öne çıktı.¹⁴ Akhunlar zamanında Kandahar bölge adı olurken, bugünkü Kandahar şehrinin yerinde ise Tiginabâd (Tekinabâd) adıyla meşhur yeni bir şehir kuruldu.¹⁵ Böylece aynı bölgede İskenderiye ve Çiğilabâd şehirlerinden sonra muhtemelen Akhun liderinin adına izafeten Tiginabâd adında bir şehir ortaya çıkmıştı.

M.S. VI. yüzyılda Göktürkler ile Sasanîler, ittifak ederek Akhun devletini ortadan kaldırıp, topraklarını aralarında paylaşırken, Ceyhun nehrinin güneyi Sasanîlere, kuzeyi ise

⁶ Bkz., B. Ögel, "Eski Orta Asya Kabileleri Hakkında Araştırmalar I Yüce-çi'ler", *DTCF Dergisi* XV/1-3, (Mart-Haziran-Eylül 1957), s.250 vd.

⁷ Sakaların ismine izafeten yerleştikleri bu bölgeye İran kaynaklarında Sakastana, Arap kaynaklarında Sigistan/Sicistan ve son devirde Siistan/Sistan adı verilmiştir. Bkz. Z. V. Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1981, s.46.

⁸ Z. V. Togan, *Bugünkü Türkili Türkistan ve Yakın Tarihi*, İstanbul 1981, s.89.

⁹ B. Ögel, "Çin Kaynaklarına Göre Wu-sunlar ve Siyasî Sınırları Hakkında Bazı Problemler", *DTCF Dergisi* VI/4, (Eylül-Ekim 1948), s.259 vd.

¹⁰ Bkz., M. Tezcan, *Kuşanlar Tarihi (Yüce-çih'lardan Kuşanlara)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum 1996, s.287-337.

¹¹ G.M. Gubar, *Coğrafya-yı Tarih-i Afganistan*, Maiwand 1390, s.98.

¹² E. Konukçu, *Kuşan ve Akhunlar Tarihi*, Ankara 1973, s.85.

¹³ Muhtemelen M.S. V. yüzyılda Gandhara'yı ele geçiren Eftalitler, batıya doğru yayılarak bu ismi Arachosia'ya taşımışlardır. Bkz. L. Dames, a.g.m., s.153.

¹⁴ Z.V. Togan, *Bugünkü Türkili...*, s.89.

¹⁵ G.M. Gubar, *Coğrafya-yı Tarih-i Afganistan*, s.95 vd.

Göktürklerle bırakıldı.¹⁶ Bölgedeki siyasî hâkimiyetleri son bulan Akhunlar, bu tarihten itibaren bakiyeleri olan Kalaçlar¹⁷ ve Eftalitler vasıtasıyla Sasanî hâkimiyeti altında yaşamaya devam ettiler.¹⁸

Sasanîler döneminde Ceyhun nehrinin güneyine Save ya da Halacistan;¹⁹ Belh'in güneyini içine alan bölgeye Toharistan; Herat, Gur, Merv ve Gazne arasındaki topraklara Garcistan;²⁰ Kandahar'ın güneyinden İran'a kadar uzanan bölgeye Sicistan; Kandahar ve Gazne arasındaki araziye Zabulistan; Kâbil ve çevresine ise Kabulistan adları verildi.²¹ Zabulistan olarak adlandırılan Kandahar ve çevresinde en önemli yerleşim yerleri ise Tiginabâd, Girişk, Bust ve Gazne idi.²²

642 yılında Nihavend savaşıyla Sasanîleri ortadan kaldıran Arap orduları, kısa sürede Horasan ve Sistan sınırlarına dayanırken onları burada Akhun boyları karşıladı.²³ Bu dönemde Sistan'da Eftalitler, Zabulistan'da Kalaçlar, Toharistan'da Karluklar bulunuyordu.²⁴ Sistan'ı ele geçirdikten sonra bugünkü Kandahar bölgesine giren İslâm orduları yeni fethettikleri bu bölgeyi Er-ruhâc olarak adlandırdılar. Bu dönemde Kandahar adından hiç bahsedilmezken, bölgede öne çıkan merkez Bust şehriydi.²⁵

Kandahar'ın bir kez daha önemli bir merkez haline gelmesi ancak X. yüzyılın sonlarına doğru İran'daki Samanîlerin

¹⁶ H.A.R. Gibb, *Orta Asya'da Arap Fetihleri*, (Çev. H. Kurt), Ankara 2005, s.16.

¹⁷ Kalaç/Halaçlar hakkında Bkz., F. Köprülü, "Halaç", *İ.A. V/1*, s.109-116; Ayrıca Dehli Türk Sultanlığı'nın yıkılışını müteakiben kurulan Kalaç Sultanlığı (1290-1320) hakkında geniş bilgi için Bkz., E. Konukçu, *Kalaç Sultanlığı*, (Basılmamış Doçentlik Tezi), Erzurum 1977.

¹⁸ G.M. Gubar, *Coğrafya-yı Tarih-i Afganistan*, s.97.

¹⁹ Z.V. Togan, "Eftalit Devletini Teşkil Eden Kabilelere Dair", *AÜFEFTD.*, XIII/1, (Erzurum 1985), s.93.

²⁰ Zahirü'd-din Muhammed Babür, *Vekâyî; Babür'un Hâtıratı I-II*, (Nşr. R. R. Arat), Ankara 1987, s.475.

²¹ Bkz., *Hudûd al-Alâm*, s.63.

²² G.M. Gubar, *Coğrafya-yı Tarih-i Afganistan*, s.97.

²³ V.V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, (Çev. H. D. Yıldız), Ankara 1990, s.199 vd.

²⁴ 630 yılında Göktürk ülkesini ziyaret eden Çinli seyyah Hüan-Dzang (Yuan Chwang), Derbend'i geçip, bugünkü Afganistan'a girdiğinde buranın "Te'kin" unvanlı bir kağanın idaresinde bulunduğunu ve Kunduz'da onun en büyük oğlu Ta-Tu (Tardu Şad) tarafından kabul edildiğini yazmaktadır. Bkz., *On Yuan Chwang's Travels in India 629-645 A.D.*, s.106 vd.

²⁵ V.V. Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, (Yay. Haz. K. Y. Koprman-A. İ. Aka), Ankara 1975, s.135; H.A.R. Gibb, s.47 vd.

zayıflamasıyla mümkün oldu. Bu devletin askerî teşkilatında görev yapan Türkler, Alptigin liderliğinde Kandahar bölgesinin önemli vilayetlerinden Gazne şehrini ele geçirip burada bulunan Akhun ve Oğuz bakiyelerine dayanarak Gazneli Devleti'ni kurdular.²⁶ Bu tarihten sonra Kandahar bölgesindeki Bust ve Gazne şehirleri önem kazanmaya başladı. Kandahar şehrinin bir kez daha revaç bulması ise ancak Bust'un 1150'de Gur hükümdarı Alaü'd-devle Cihansuz tarafından tamamen tahrip edilmesiyle mümkün oldu. Bu tarihten itibaren Kandahar bölgenin en önemli şehri haline geldi.²⁷ Gur hâkimiyetinden sonra Harezmsâhlar ve Moğolların eline geçen Kandahar, Herat-Gazne yolunu bağlaması ve İran'a açılan bir kapı olması sebebiyle oldukça önem kazandı.²⁸

XIV. yüzyılın sonlarında Emîr Timur tarafından ele geçirilen ve onun torunu Pir Muhammed'in idaresine bırakılan Kandahar ve çevresi daha sonra Hüseyin Baykara'nın hâkimiyeti altına girdi.²⁹ Bu dönemde Hüseyin Baykara adına basılan sikkelerde bir kez daha "Kandehâr" adıyla karşılaşmaktayız.³⁰ Şeybanîlerin Kandahar'daki varlığı Şah Beg Argun tarafından devam ettirilmiş, ancak Kâbil'i ele geçirerek bir mukavemet merkezi yapan Zahire'd-din Muhammed Babur, önce 1507 yılında, ardından da 1522'de Kandahar'ı ele geçirerek burayı ülkesine kattı. Böylece Kandahar, Baburluların batıdaki en önemli merkezlerinden biri haline geldi.³¹

Baburluların Hindistan'a inmesiyle birlikte merkeze epey uzakta kalan Kandahar ve çevresinde meydana gelen otorite boşluğunu, kökenleri Kalaç ve Eftalitlere dayanan Gilcaî³² ve Abdalî³³ aşiretleri doldurmaya başladı. Kâbil-Kandahar-Gazne hattında yaylak-kışlak hayatı yaşayan Gilcaîler, sahip oldukları büyük koyun sürüleri ve ticaret kervanlarından elde ettikleri

²⁶ Gazneliler ile ilgili geniş bilgi için Bkz., C. E. Bosworth, *The Ghaznevîds; Their Empire in Afghanistan and Eastern Iran (994-1040)*, Edinburgh 1963.

²⁷ L. Dames, a.g.m., s.153.

²⁸ S. Cöhce, "İlkçağda Hindistan'da Türk Varlığı", *Hindistan Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi* I/1, (Ocak-Haziran 2001), s.17 vd.

²⁹ Timur ve faaliyetleriyle ilgili geniş bilgi için Bkz., N. Şamî, *Zafernâme*, (Çev. N. Lugal), Ankara 1987, s.61 vd.

³⁰ L. Dames, a.g.m., s.153.

³¹ A. Habibî, *Zahire'd-din Muhammed Babür Şahı*, Kâbil 1351, s.29 vd.

³² Gilcaîlerin menşei ile ilgili geniş bilgi için Bkz., O. Yazıcı, "Gilcaîlerin Menşei", *Ortadoğu Araştırmaları Dergisi* IV/I, (Elazığ, Ocak 2006), s.31-50.

³³ Abdalilerin Eftalitlerin bakiyeleri olduğuna dair Bkz., K. R. Barlas, "Afgan kabilelerinin Türklükle Alakaları: Abdalılar Eftalitler (Ak-Hunlar)'ın Torunları mı?", *Türk Kültürü* XXIV/278 (Haziran 1986), s.362-370.

gelirlerle bölgenin en büyük aşireti olarak öne çıktı.³⁴ Babürlü hakimiyetine giren Gilcailer, XVI. yüzyılın ortalarından itibaren Kandahar merkez olmak üzere bölgedeki düzeni sağlamakla görevlendirildiler. Böylece Babürlülardan gördükleri destek ve ticareten elde ettikleri kazançla kısa sürede siyasî bir güç haline yükseldiler. Kandahar ve çevresinde yaylak-kışlak hayatı yaşayan bir başka güçlü aşiret de Eftalitlerin bakiyeleri olan Abdalilerdi. Ancak Gilcailerin Babürlülara dayanarak gittikçe nüfuzlarını genişletmeleri üzerine iki aşiret arasında büyük bir sürtüşme başladı. Bu iki büyük aşiret arasında gittikçe derinleşen mücadele sonucunda Gilcailer, XVI. yüzyılın sonlarında Abdalileri Kandahar'dan çıkartarak, kuzeye Herat'a göç ettirdiler.³⁵

Bu dönemde Safevî Devleti'nin hâkimiyeti altında bulunan Horasan'ın en önemli şehri olan Herat'a yerleşen Abdaliler, Isfahan'a vergi ve asker vermek suretiyle burada sulh içerisinde yaşama imkânı buldular.³⁶ Şah I. Abbas, Horasan'ın bir parçası olarak gördüğü Kandahar'ın stratejik ve ticarî önemini çok iyi kavramıştı. Ona göre Hindistan ile İran arasındaki ana ticaret yolları üzerinde bulunan Kandahar'ın mutlaka Safevî hâkimiyeti altında bulunması gerekiyordu. O sebeple Babürlü hükümdarı Cihangir'in Dekken'deki isyanları bastırmakla meşgul olduğu bir sırada Kandahar üzerine yürüdü ve 21 Haziran 1622'de şehri ele geçirdi.³⁷ Bu seferde Safevî ordusuyla ittifak eden Abdaliler, Kandahar'a yerleşerek Gilcailere göre daha üstün konuma yükseldiler. Böylece Abdaliler, Safevîler adına yaklaşık yüz yıl boyunca Kandahar ve çevresini idare ettiler.

Abdalilerin Isfahan'la iyi ilişkileri Şah Hüseyin (1694-1722) zamanında bozulmaya başladı. Şah Hüseyin'in idaredeki acizliği, gittikçe bozulan mali düzen, ordunun başma buyruk valiler ve komutanlar elindeki durumu, valide sultan ve harem ağalarının hükümet üzerindeki tesiri, devletin zayıflamasına ve geniş topraklar üzerindeki etkisinin azalmasına sebep oldu.³⁸ Malî disiplini ve ordu düzenini yeniden tesis etmek isteyen Şah Hüseyin, vilayetlerin vergi yükünü artırdı. Bunun üzerine

³⁴ *Vekayi I-II*, s.230-235.

³⁵ W.K. Fraser-Tyler, *Afghanistan: A Study of Political Developments in Central Asia*, New York 1950, s.61

³⁶ J. Foran, "The Long Fall of the Safavid Dynasty: Moving Beyond the Standard Views", *Middle East Studies*, 24, 1992, s.294.

³⁷ C. Aydoğmuşoğlu, *Şah Abbas ve Zamanı*, Ankara 2013, s.136.

³⁸ J. Foran, s.282.

tahsildarların Kandahar ve çevresinde yaşayan aşiretlerden fahiş miktarda vergi istemeleri ve vergi konusunda itiraz eden ahaliye eziyet etmeleri, Safevîlerin Kandahar üzerindeki nüfuzunu zayıflatan en önemli olay oldu.³⁹

Safevîlerin Kandahar ve çevresinden vergi toplarken gösterdiği adaletsiz uygulamaları karşısında isyan eden Abdaliler ve Gilcailer, uzun bir mücadeleden sonra Safevî kuvvetlerini bölgeden çıkarmayı başardıkları gibi, bütün Horasan'ı da ele geçirdiler. Bu başarıların ardından Gilcailerin lideri Mir Mahmud, 1722 yılında Isfahan'ı da ele geçirecek Safevî Devleti'ne son verdi.⁴⁰ Afgan aşiretlerinin İran'daki hâkimiyeti sekiz yıl sürdü. Bu süre içerisinde Şah Tahmasb'ın hizmetine giren Nadir Han Afşar, kısa sürede Safevî ordusunu tekrar tanzim ettikten sonra önce Afganları İran'dan çıkardı.⁴¹ Ardından da Şah Tahmasb'ı tahttan indirip, kendisini İran'ın yeni Şahı ilan etti.⁴²

Tarihin yetiştirdiği son fatih sultanlardan olan Nadir Şah, kendisinden önceki İran hükümdarları gibi Hindistan'a inmek üzere harekete geçti ve yolu üzerindeki Kandahar önlerine gelerek şehri kuşattı.⁴³ Nisan 1737'de başlayan muhasara, 12 Mart 1738'de şehrin düşmesiyle sona erdi.⁴⁴ Nadir Şah, Kandahar'ı ele geçirdikten sonra bölgede idarî düzenlemeler yaptı. Hizmetinde bulunan Abdalileri mükâfatlandırarak Kandahar'ın yönetimini onlara bıraktı. Nadir Şah'ın Kandahar'da yaptığı bir diğer düzenleme şehrin imarıyla ilgili oldu. Kandahar kuşatması esnasında şehrin tahrip edilmesi sebebiyle eski şehrin 3 kilometre kadar güneydoğusunda inşa ettirdiği surlarla çevrili yeni kalede Nadirabâd adında bir şehrin kurulmasını emretti.⁴⁵ Böylece bugünkü Kandahar'da İskenderiye, Çiğilabâd ve Tiginabâd şehirlerinin üzerinde Nadirabâd adında yeni bir şehir kurulmuş oldu.

³⁹ P. Sykes, *A History of Afghanistan*, London 1940, s.235, H. W. Bellew, *Afghanistan and Afghans*, Delhi 1982, s.17.

⁴⁰ Bkz. O. Yazıcı, "Safevî Hanedanlığı'nın Çöküşünde Afgan Aşiretlerinin Rolü", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, IX/47, (Aralık 2016), s.311-322.

⁴¹ H. D. Andreasyan, "Anonim Kronoloji", *Osmanlı-Rus-İran İlişkilerine Ait İki Kaynak*, İstanbul 1974, s.74.

⁴² Bkz., J. Fraser, *The History of Nadir Shah*, London 1742, s.97 vd.

⁴³ Bkz., Mirza Mehdi Han Esterabadî, *Tarih-i Cihangîşây-i Nâdirî*, Tahran 1377, s.283 vd.

⁴⁴ Muhammed Kâzım Mervî, *Alâm Arây-i Nâdirî II*, (Nşr. M. E. Riyahî), Tahran 1369, s.485 vd.

⁴⁵ Bkz., L. Lockhart, *Nadir Shah*, London 1938, s.120 vd.

Kandahar'da hükümdarlar adına inşa edilen son şehir, Şehr-i Ahmedşahi'dir. Bu şehir bugünkü Afganistan Devleti'nin kurucusu olan Ahmed Şah Abdalî (Dürrani) tarafından 1762 yılında kuruldu. Nadir Şah'ın Kandahar'ı fethinden sonra onun hizmetine giren Ahmed Han, Şah'ın korumasını üstlenerek onun en yakınındaki adamlarından birisi olmuştu.⁴⁶ Nadir Şah'ın 1747 yılı Haziran ayında öldürülmesi üzerine İran ordusunda bulunma sebepleri ortadan kalkan Abdaliler, hızla ülkelerine döndüler. Ekim 1747'de yapılan Cirke'de liderliğe henüz 25 yaşındaki Ahmed Han'ı seçtiler ve onun liderliğinde Kandahar merkez olmak üzere İran ve Hindistan'dan bağımsız Afgan Şahlığı'nı kurdular.⁴⁷ Ahmed Şah, bir kez daha tarih sahnesinde öne çıkan Kandahar'dan hareketle kısa süre içerisinde Gazne, Kâbil, Peşaver ve Herat'ı da ele geçirerek bugünkü Afganistan'ı şekillendirdi. Onun peş peşe Hindistan, Türkistan ve Horasan seferleri sonucunda Afganistan'ın sınırları, kuzeyde Ceyhun nehrinden güneyde Hind okyanusuna, batıda Horasan'dan doğu'da Dekken yaylasına kadar uzandı.

Baburlu hakimiyetinin zayıfladığı bir dönemde Hindistan'a inerek burayı himayesi altına alan Ahmed Şah'a karşı en büyük tehdit Dekken'in yerli ahalisi olan Marathalardan geldi. 1526'da Zahire'd-dîn Muhammed Babûr'un İbrahim Han Ludi'yi⁴⁸ ve 1556'da Ekber Şah'ın Mehmed Şah Adil'in komutanlarından Hemu'yu⁴⁹ bozguna uğrattığı Panipat ovasında, bu defa Ahmed Şah, Sadashiv Bhau idaresindeki Marathalar ile büyük bir savaşa tutuştu. İki ay boyunca Afgan ve Maratha ordularının öncü birliklerinin sık sık küçük çatışmalara girdiği Panipat ovasında, 6 Ocak 1761'de büyük bir savaş başladı.⁵⁰ Tarihe Üçüncü Panipat savaşı olarak geçen bu savaşta Marathalar oldukça ağır bir yenilgi

⁴⁶ Feyz Muhammed Han, *Siracü't-tevârih I*, (Nşr. M.İ. Şeriatî), Tahran 1374, s.11 vd; G. M. Gubar, *Afganistan der Mesir-i Tarih*, Tahran 1374, s.354.

⁴⁷ Geniş bilgi için bkz. O. Yazıcı, *Ahmed Şah Abdalî ve Millî Afgan Devleti'nin Kuruluşu (1747-1772)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Malatya 2003.

⁴⁸ Tarihe I. Panipat savaşı olarak geçen Babûr ile İbrahim Han Ludi arasındaki savaş için Bkz., *Vekâyî I-II*, s.300 vd.

⁴⁹ Ekber ile Hemu arasında 5 Kasım 1556'da vuku bulan II. Panipat savaşı için Bkz., J.C.Powell-Price, *A History of India*, London 1955, s.247.

⁵⁰ Savaşın safahatıyla ilgili geniş bilgi için Bkz., *BOA, Name-i Hümayûn Defteri VIII/4*, s. 477.

alırken Ahmed Şah muzaffer bir şekilde 29 Ocak 1761’de Dehli şehrine girdi.⁵¹

Ahmed Şah, bu zaferi bir yandan İslâm aleminin halifesi olan Osmanlı Sultanı III. Mustafa’ya bir mektup ile haber verirken,⁵² öte yandan zaferini taçlandırarak ve tarihte kendi adıyla anılacak bir eser ortaya koymak için harekete geçti. Her yönden kendisine örnek aldığı Nadir Şah’ın 1738’de inşa ettirdiği Nadirâbad şehrini örnek alarak, Kandahar civarında yeni bir şehir inşa ettirmek için çalışmalara başladı. Bu düşüncesini hayata geçirmek için arazi aramaya başlayan Şah, Gandâb köyünün doğusunda beğendiği bir mevkiyi seçti. Ancak burası Alikozay kabilesinden Gani Han’a ait topraklardı ve ahali burada yeni bir şehir kurulmasına gönüllü olmadı. Ahmed Şah bu sebeple düşüncesini ertelemek zorunda kaldı.⁵³

Yeni şehir için arazi arayışlarını sürdüren Ahmed Şah, dikkatini Kandahar’ın batısında bulunan Merv köyü yakınlarındaki kaleye çevirdi ise de, buraya da Barakzaylar rıza göstermedi.⁵⁴ Şah’ın arazi arayışlarını duyan Popalzaylar, “*Şah arzu ederse, arazilerimizi memnuniyetle şehir kurması için veririz*” diyerek, onu kendi topraklarına davet ettiler. Şah bu teklif karşısında oldukça memnun kaldı. Ahmed Şah yeni kuracağı bu şehri inşa ettirmek üzere Hindistan ve İran’dan özellikle burç ve sur yapımında mahir olan taş ustaları getirtti. Şah’ın bizzat planı ve inşa işleriyle ilgilendiği bu yeni şehrin inşası için başlayan çalışmalar iki yıl gibi oldukça kısa sayılabilecek bir zamanda tamamlandı. Şehrin surları, kale

⁵¹ Ahmed Şah’ın Panipat savaşında meydana sürdüğü ordunun sayısı ve teçhizatı ile ilgili geniş bilgi için Bkz., Seyyid Ghulam Ali, “Niğâr-nâme-i Hind”, The History of India, As Told By Its Own Historians VIII, (Nşr. Eliot-Dowson), Dehli 1990, s.398 vd.

⁵² “İran ve Hindistan taraflarını zir-i dest-i hükümetine aldıktan sonra halen Kandehar’da ikamet üzere olan Afgan Ahmed Şah’ın Bağdat tarafına üç nefes selir ile irsal olunup Bağdat valisi tarafından Canib-i Hümayûn-ı Hazret-i Cihandarî’ye varid olan Farisi nâmenin suretidir” başlığını ve 7 Cemaziye’l-evvel 1176 tarihini taşıyan mektup, *BOA, Name-i Hümayûn Defteri VIII/4*, s.460-481’de bulunmaktadır. Mektubun Türkçe tercümesi, aynı defter, s.481-484’de, yine bir kopyası da Name-i Hümayûn Defteri III, s.86-91’de yer almaktadır. Bkz., M. Saray, *Afganistan ve Türkler*, İstanbul 1987, s.14. Ahmed Şah Dürânî’nin III. Mustafa’ya gönderdiği bu mektubun bir değerlendirmesi Y.H. Bayur tarafından yayımlanmıştır. Bkz., Y.H. Bayur, “Nadir Şah Afşar’ın Ölümünden Sonra Osmanlı Devleti’ni İran’ı İstilâya Kışkırtmak İçin Yapılan İki Deneme”, *Belleten XII/46* (Nisan 1948), Ankara 1948, s.403-469.

⁵³ G. Singh, *Ahmad Shah Durrani*, New York 1959, s.270 vd.

⁵⁴ *Siracı’t-tevârih I*, s.34; Ali Kuli Mirza, *Tarih-i Vakâ-i ve Sevânih-i Afganistan*, Tahran 1998, s.44

burçları, siperler, kuleler ve savunma hendeğinin inşası da aynı zamanda tamamlandı.⁵⁵

Şehr-i Ahmedşahi olarak isimlendirilen bu yeni şehir,⁵⁶ Argandab nehrinin güneyindeki mümbit arazide Nadirabad şehrinin üç kilometre kuzeyinde, eski kaleye yakın bir bölgede inşa edilmişti. Kuzeyden güneye yaklaşık beş kilometre uzunlukta, doğudan batıya 3 kilometre genişlikte olan şehrin etrafı tamamen kerpiç bir surla çevrilmiş, surun hemen dışında geniş bir hendek kazılmıştı. Şehrin dört ana kapısı, iki de küçük kapısı mevcuttu. Doğuda Kâbil kapısı, güneyde Şikârpur kapısı, batıda Herat kapısı, kuzeyde ise eski Kandahar kalesine açılan İdgâh kapısı yer almaktaydı. Her kapı, geniş bir ana caddeye açılmaktaydı. Kâbil kapısının kuzeyinde Dürranî kapısı, Herat kapısının kuzeyinde ise Tophane kapısı küçük kapılar olarak yer almıştı. Şehr-i Ahmedşahi'nin etrafını çeviren surların köşelerinde taştan inşa edilmiş dört adet büyük gözetleme burcu vardı. Ayrıca sur bedeni boyunca elli dört adet küçük burç mevcuttu. Kale kapıları girişinde ise sağlı-sollu iki katlı savunma burçları yer almaktaydı.⁵⁷

Şehrin su ihtiyacı, Herat kapısından Kâbil kapısına uzanan cadde boyunca açılan bir kanal ile karşılanıyordu. Kanalın suyu Argandab nehrinden açılan büyük kanaldan sağlanmıştı. Şehrin içinden geçirilen kanaldan ayrılan küçük arklarla su bütün mahallelere ulaştırılmıştı. Halkın sulama ve temizlik işlerinde kullandığı bu kanallar her evin bahçesinden geçirilmişti. Ayrıca şehrin su ihtiyacını karşılamak üzere pek çok kuyu açılmış, halkın içme suyu ihtiyacı çoğunlukla bu kuyulardan temin edilmekteydi.⁵⁸

Ahmed Şah, şehrin İdgâh kapısına giden yolun sağında devlet işlerinin yürütüleceği iç kalede bir saray (Devlethâne) ve devlet erkânının oturacağı kasırlar inşa ettirmişti. Ayrıca bu yeni şehirde pazar yerleri, cami, medrese, çeşmeler, hamam vb. sosyal müesseseler inşa edilmişti. İki ana caddenin kesiştiği noktada büyük bir meydan bırakılmıştı. Bu meydanın tam ortasında Çaharsu (Çarşı) adı verilen bir han bulunmaktaydı.

⁵⁵ Bkz., G.M. Gubar, *Afganistan der Mesir-i Tarih*, s.370; *Siracü'l-tevârih I*, s.34 vd.

⁵⁶ Burası daha sonra Eşrefü'l-Bilad, yani "en soylu şehir" adını da alacaktır. Bkz., *Siracü'l-tevârih I*, s.34.

⁵⁷ Bkz., A. Hamilton, *Afghanistan*, London 1906, s.190 vd.

⁵⁸ A. Hamilton, a.g.e., s.191 vd.

Bu hanın alt katında tüccarların konaklaması ve mallarını pazarlamaları için dükkânlar yer almıştı. Çarşının üst katında ise Nöbethane yer almakta, çarşı-pazar işlerini düzenleyen memurlar günlük faaliyetlerini buradan yürütmekteydi. Çevresi ağaçlandırılmış geniş ve ferah bir pazar yeri de halkın istifadesi için ayrılmıştı. Bu pazar yerinin ortasından su arkları akmaktaydı. Şehir surları içerisinde yer alan mahallelerde bahçe içerisinde kerpiçten evler inşa edilmişti.⁵⁹ Bu mahallelere yerleşmek üzere büyük göçebe aşiretler davet edilmiş, onların yerleşik hayata geçmeleri teşvik edilmişti.⁶⁰

Ahmed Şah, kurduğu bu yeni şehirde, kendisi için de sırlı tuğladan bir türbe inşa ettirmişti. Sekizgen mimarideki türbe bir kubbe ile örtülmüş ve köşeleri minarelerle süslenmişti. Kubbe içeriden muhteşem bir şekilde altın yıldız ile kaplanmış, üzeri lacivert taş ile bezenmişti. Kubbenin iç kısmında altın yıldızlı bir küre bulunmaktaydı. Bu türbe bugün de Kandahar'ın en ihtişamlı eserlerinden birisidir.⁶¹ Ayrıca Ahmed Şah'ın Türkistan seferinde kendisine Buhara hükümdarı Şah Murad Bî tarafından hediye edilmiş olan Hz. Peygamber'in hırka-ı şerifi de bu türbede saklanmaktadır.⁶² Ahmed Şah'ın devleti yönetirken kullanacağı saray ile ahirete intikal ettikten sonraki ebedî istirahatgâhı olacak türbesini karşılıklı inşa ettirmesi, onun devleti idare ederken dikkat etmesi gereken hususlara önem verdiğini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak eskiçağlarda Arachosia, ortaçağlarda Sistan ve Zabulistan adlarını alan bugünkü Kandahar ve çevresinde Makedonyalı İskender'in kurduğu Alexandria, Çiğillerin kurduğu Çiğilabâd ve Akhunların kurduğu Tiginabâd şehirleri üzerine 1738'de Nadir Şah Afşar, Kandahar ve Hindistan zaferleri anısına Nadirabâd şehrini kurmuştur. Aynı bölgede son olarak Afgan Devleti'nin kurucusu Ahmed Şah Dürranî tarafından Panipat zaferinin hatıraşma Şehr-i Ahmedşahî kurulmuştur. Şehr-i Ahmedşahî'nin, tıpkı Alexandria, Tiginabâd ve Nadirabâd şehirlerinin kuruluşunda olduğu gibi bir zaferin hemen akabinde inşa edilmiş olması onu çok

⁵⁹ C. Masson, *Narrative of Various Journeys in Balochistan, Afghanistan and The Panjab I*, London 1842, s.280.

⁶⁰ *Siraci't-tevârih I*, s.34.

⁶¹ C. Masson, a.g.e., s.281.

⁶² *Siraci't-tevârih I*, s.36 vd.

anlamalı kılmaktadır. Ahmed Şah Dürranî'nin Panipat zaferinden sonra böyle büyük bir işe girişmesi, tarihî geleneğin devam ettirilmesi bakımından önemlidir. Bu gelenek Doğu toplumlarında şehre yüklenen anlamı da ifade etmektedir. Görüldüğü üzere sağlam bir devlet yapısı için güçlü merkezlere ihtiyaç vardır ve bu ihtiyaç sembol şehirlerin inşası veya yeniden ihyası şeklinde kendisini göstermektedir.

Kaynakça

ALİ KULİ MİRZA, *Tarih-i Vaka-yı ve Sevânih-i Afganistan*, Tahran 1998.

ANDREASYAN, H.D, "Anonim Kronoloji", *Osmanlı-Rus-İran İlişkilerine Ait İki Kaynak*, İstanbul 1974.

AYDOĞMUŞOĞLU, Cihat, *Şah Abbas ve Zamani*, Ankara 2013.

BARLAS, K.R, "Afgan kabilelerinin Türklükle Alakaları: Abdalılar Eftalitler (Ak-Hunlar)'in Torunları mı?", *Türk Kültürü*, XXIV/278 (Haziran 1986), s.362-370.

BARTHOLD, V.V, *Moğol İstilâsına Kadar Türkistan*, (nşr. H. D. Yıldız), Ankara 1990.

BARTHOLD, V.V, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, (Yay. Haz. K. Y. Koprman-A. İ. Aka), Ankara 1975.

BAYUR, Y.H, "Nadir Şah Afşar'ın Ölümünden Sonra Osmanlı Devleti'ni İran'ı İstilâya Kışkırtmak İçin Yapılan İki Deneme", *Belleten*, XII/46 (Nisan 1948), Ankara 1948, s.403-469.

BELLEW, H. W, *Afghanistan and Afghans*, Delhi 1982.

BOA, *Name-i Hümayûn Defteri VIII/4*, s.460-481.

BOSWORTH, C.E, *The Ghaznevîds; Their Empire in Afghanistan and Eastern Iran (994-1040)*, Edinburgh 1963.

CÖHCE, S, “İlkçağda Hindistan’da Türk Varlığı”, *Hindistan Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi* I/1, (Ocak-Haziran 2001), s.9-22.

DAMES, L. “Kandehâr”, *İ.A.VI*, s.152-154.

FEYZ MUHAMMED HAN, *Siracü’-tevärih I*, (nşr. M.İ. Şeriatî), Tahran 1374.

FORAN, J., “The Long Fall of the Safavid Dynasty: Moving Beyond the Standard Views”, *Middle East Studies*, 24, 1992, s.281-304.

FRASER, J, *The History of Nadir Shah*, London 1742.
Fraser, P.M., *Cities of Alexander the Great*, Oxford 2003.

FRASER-TYTLER, W.K, *Afghanistan: A Study of Political Developments in Central Asia*, New York 1950.

GİBB, H.A.R, *Orta Asya’da Arap Fetihleri*, (çev. H. Kurt), Ankara 2005.

GUBAR, G. M., *Afganistan der Mesir-i Tarih*, Tahran 1374.

GUBAR, G.M., *Coğrafya-yı Tarih-i Afganistan*, Maywand 1390.

HABİBÎ, A., *Zahire’-d-din Muhammed Babûr Şah*, Kâbil 1351.

HABİBÎ, A, *Tarih-i Afganistan*, Tahran 1289.

HAMILTON, A, *Afghanistan*, London 1906.

Hudûd al-Alâm; The Regions of the World, (nşr. V. Minorsky), London 1937.

INAYAT KHAN, “Shah Jahan-nama”, *The History of India, As Told By Its Own Historians VII*, (nşr. Elliot-Dowson), Lahore 1976.

KONUĞÇU, E, *Kalaç Sultanlığı*, (Basılmamış Doçentlik Tezi), Erzurum 1977.

KONUĞÇU, E, *Kuşan ve Akhunlar Tarihi*, Ankara 1973.

KÖPRÜLÜ, F, “Halaç”, İ.A.V/1, s.109-116.

MACMUNN, G, *Afghanistan: From Darius to Amanullah*, Edinburgh 1929.

MASSON, C, *Narrative of Various Journeys in Balochistan, Afghanistan and The Panjab I*, London 1842.

MİRZA MEHDÎ HAN Esterabadî, *Tarih-i Cihangüşây-ı Nâdirî*, Tahran 1377.

MUHAMMED KÂZİM Mervî, *Alâm Arây-ı Nadirî II*, (nşr. M. E. Riyahî), Tahran 1369.

On Yuan Chwang's Travels in India 629-645 A.D., (nşr. T. Watters), London 1904.

ÖGEL, B, “Çin Kaynaklarına Göre Wu-sunlar ve Siyasî Sınırları Hakkında Bazı Problemler”, *DTCF Dergisi* VI/4, (Eylül-Ekim 1948), s.259-278.

ÖGEL, B, “Eski Orta Asya Kabileleri Hakkında Araştırmalar I Yüce-çi'ler”, *DTCF Dergisi* XV/1-3, (Mart-Haziran-Eylül 1957), s.247-278.

POWELL-PRICE, J.C., *A History of India*, London 1955.

SARAY, M, *Afganistan ve Türkler*, İstanbul 1987.

SEYYİD GHULAM ALİ, “Nigâr-nâme-i Hind”, *The History of India, As Told By Its Own Historians VIII*, (nşr. Eliot-Dowson), Delhi 1990.

SİNGH, G., *Ahmad Shah Durrani*, New York 1959.

SYKES, P, *A History of Afghanistan*, London 1940.

ŞÂMÎ, N, *Zafernâme*, (Çev. N. Lugal), Ankara 1987.

Tarn, W. W., “Alexander, The Conquest of the far East”, *Cambridge Ancient History VI*, (Ed. J. B. Bury vd.), Cambridge 1975, s.390-400.

TEZCAN, M, *Kuşanlar Tarihi (Yüe-chih'lerden Kuşanlara)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum 1996.

TOGAN, Zeki Velidi, *Bugünkü Türkili Türkistan ve Yakın Tarihi*, İstanbul 1981.

TOGAN, Zeki Velidi, “Eftalit Devletini Teşkil Eden Kabilelere Dair”, AÜFEFTD., XIII/1, (Erzurum 1985), s.58-93.

TOGAN, Zeki Velidi, *Umumî Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1981.

YAZICI, Orhan, “Gılcayların Menşei”, *Ortaoğu Araştırmaları Dergisi*, IV/I, (Elazığ, Ocak 2006), s.31-50.

YAZICI, Orhan, “Safevî Hanedanlığı'nın Çöküşünde Afgan Aşiretlerinin Rolü”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, IX/47, (Aralık 2016), s.311-322.

YAZICI, Orhan, *Ahmed Şah Abdalî ve Millî Afgan Devleti'nin Kuruluşu 1747-1772*, (Basılmamış Doktora Tezi), Malatya 2003.

ZAHİRÜ'D-DİN MUHAMMED BABÛR, *Vekâyî; Babûr'un Hâtıratı I-II*, (nşr. R. R. Arat), Ankara 1987.